

Følgende to artikler viser noe av den innsatsen Dr. Alf Palmstrøm utførte i Kirkenes under krigen

finnmarken

Sykehus i skudd ilden

av SIDSEL VALUM, lørdag 22. oktober 1994

Redsels-natten

De siste oktoberdøgnene i 1944 var en skjebnetid for Sør-Varanger. Finnmarken har snakket med to kvinner som kaldblodig berget sitt eget og andres liv disse dagene. Begge befant seg midt i fronten mellom de krigende styrkene. Natten til den 24. oktober står for begge som selve redselsnatten i deres liv. Her forteller de om siste akt i krigsdramaet, døgnet som begge har prentet inn i hukommelsen i 50 år.

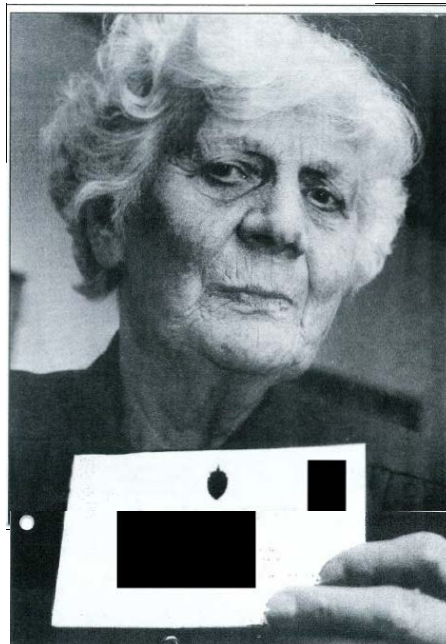
Sykepleier Henny Andersen sov ikke et sekund den natten da Den Russiske Arme jaget tyskerne tilbake fra grenseområdet ved Sollia. –

For den i dag 80 år gamle vadsøkvinnen Henny Andersen var dette selve redselsnatten i hennes liv. Hun husker levende at det provisoriske sykehuset på Sollia var omgitt av lys fra flammehavet etter tyskernes herjinger. Utenfor lød uopphørlig drønnet av granater og mitraljøser. Den unge sykepleieren våket hele natten over pasientene som hadde fått sovemedisin.

"Hele natten sto huset og skalv som et ospeløv. Dørene slo og slo." Henny Andersen (sykepleier) "Det er et under at vi overlevde. Det har vært min eneste tanke i årene etterpå", sier hun stille. "Vi må aldri glemme det som skjedde."

TILKALT: Bildet viser den unge sykepleieren Henny Andersen. 30 år gammel ble hun tilkalt fra Oslo for å jobbe i sin krigsherjede barndomsby Kirkenes. Sankthans-aften 1944 var hun på plass ved sykehuset i Kirkenes.

HEDRES: Her er invitasjonen som sykepleier Henny Andersen har fått til 50-års-jubileet for frigjøringen av Sør-Varanger. Det er den første hedersbevisningen hun har fått for sin krigsinnsats, femti år etter krigens slutt.

Ble tilkalt

Sommeren 1944 fikk operasjons-sykepleier Henny Andersen, som da jobbet ved Aker sykehus i Oslo, en telefon fra hovedkontoret til Sydvaranger i Oslo. Det var gruveselskapet som dengang sto for driften av det eneste sykehuset i Kirkenes. Verks-sykehuset i Kirkenes hadde desperat behov for kvalifisert hjelp. Byens to leger, doktor Palmstrøm og doktor Svenneby, jobbet døgnet rundt. 30 år gammel satte Henny Anderson seg på toget for å reise tilbake til sin fødeby Kirkenes. Hun hadde ikke sett hjembyen siden hun reiste fra den i 1939 for å utdanne seg til sykepleier i Oslo.

"- Jeg visste at krigen var noe helt annet i Kirkenes enn i Oslo. Men hvis jeg hadde ant hva jeg kom til, så er jeg sannelig ikke sikker på om jeg hadde våget å reise", forteller Henny Andersen i dag.

"- Jeg reiste sammen med to andre damer. I Sverige var alle vi møtte forferdet over at vi skulle til Finnmark. Jeg ble forsøkt overtalt til å ta meg jobb i Sverige. Men det ønsket jeg ikke", sier Henny. Reisen gikk bra helt til de kom til Rovaniemi i Finland. Der fikk de en forsmak på den krigen hun skulle komme til å oppleve på nært hold.

Festung Kirkenes

"- I Rovaniemi var det tyskere overalt", minnes Henny. Finland var fortsatt alliert med Tyskland i krigen. Men i skogen omkring Rovaniemi lå partisanerne. Hun måtte derfor reise videre i en bil-konvoi, som ble fulgt av tyske soldater, til norske-grensen. I Salmijervi, som i dag ligger i Russland, ble hun møtt av en bil fra Sydvaranger.

Sankthans 1944 kom Henny Andersen tilbake til sin krigsherjede barndomsby, som var okkupert av tyskerne, og nå ble kalt «Festung Kirkenes».

"- Jeg visste ikke hva jeg gikk til. Befolkningen i Kirkenes var enestående, og jeg beundret dem fordi de var så rolige og ikke viste tegn til panikk. Flyalarmen gikk stadig. Og selv om vi hadde gode bomberom å søke tilflukt i, så var det forferdelig hver gang den hørtes", minnes hun.

Staben

Den 4. juli ble Kirkenes bombet av russiske krigsfly. Doktor Palmstrøm og hans stab fant at det ikke lenger var trygt å ha pasientene i sykehuset, som lå i det som i dag kalles Bibliotekhaven, ved dagens Savio-museum. Pasienter og stab flyttet inn i bygningene til det tidligere barnehjemmet på Sollia. Stedet ligger 14 kilometer fra Kirkenes, like ved det som i dag er Storskog grensestasjon. Barna i barnehjemmet ble flyttet til Neiden.

"- Foruten doktor Alf Palmstrøm, var det tre sykepleiere, tre hjelpepleiere og 12-14 pasienter som flyttet inn i det provisoriske sykehuset. Svigerforeldrene til doktor Palmstrøm, herr og fru Erikson, var med. De sto for matlaging og andre praktiske gjøremål, og var til en uvurderlig hjelp", minnes Henny Andersen.

Redselsnatten

"- Jeg så tyskerne flykte for livet", forteller den 80 år gamle damen, som i dag bor i en velstelt og trivelig leilighet i en eldrebolig i Vadsø. Bygningene på Sollia ble et samlingssted for tyskerne da de forsto at slaget var tapt, og at Den Røde Arme kom til å rykke fram til Sør-Varanger.

"- Doktor Palmstrøm spurte meg om vi skulle flytte pasientene til tunnelen i Bjørnevatn", minnes hun.

"- Men jeg mente at det var for strabasiøst for pasientene, og besluttet å bli hvor vi var."

Om kvelden den 23. oktober var hele betjeningen samlet på kjøkkenet. Tyskerne hadde begynt å brenne bygninger og lagre. Når betjeningen på Sollia så ut av vinduet, lyste det rødt fra flammehavet på alle kanter.

"- To tyske offiserer kom inn på kjøkkenet der vi var samlet. De var aldeles rasende, og kommanderte oss til å forlate huset. Jeg tror de var livredde. De fryktet russerne mer enn noe annet", sier Henny. Hun husker at de forsøkte å føre doktor Palmstrøm ut med makt. Men han nektet.

"- Vi søstrene sto og holdt ham i frakkekragene, for å hindre tyskerne i å ta ham med seg. De truet også med å skyte ham. «Dere må respektere Røde Kors-flagget», husker jeg at doktor Palmstrøm sa til dem".

"Men da betjeningen tilbød de tyske offiserene å bruke to bygninger som lå ved siden av sykehuset, så ble de fornøyd og lot oss være i fred", forteller Henny. Hele natten igjennom husker hun at de hørte lyden av tanks og biler som kom kjørende opp til Sollia. Henny våket hele natten over pasientene. Alle hadde flyttet ned i kjelleren.

"- I september begynte vi å merke at krigshandlingene kom nærmere. Da greide vi å skaffe rødt og hvitt stoff og sydde et Røde Kors-flagg. Vi fikk også hjelp til å male et stort rødt kors på hvit bunn på taket", forteller Henny. Hun var ledende sykepleier, og måtte ta mange skjebnesvangre avgjørelser i de siste kritiske dagene i okkupasjonen.

"-Hele natten sto huset og skalv som et ospeløv. Jeg husker at dørene slo og slo. Men pasientene sov rolig. Vi hadde gitt dem sovemedisin", forteller hun.

"-Men ved fem-sekstiden om morgenen den 24. oktober var det helt stille. Da var tyskerne borte. Jeg gikk til doktor Palmstrøm og hans familie, som lå i kullkjelleren. Men Palmstrøm selv var ikke der. Hans kone fortalte at han hadde gått opp. Jeg fant ham på gårdsplassen. Der sto han. «Er det ikke flott», husker jeg at han sa. Det var et flammehav som lyste rødt over alt. Jeg glemmer det ikke. Også inne i operasjonssalen ble han bare stående og se ut av vinduene. «Er det ikke flott», sa han igjen. Men vi følte oss utrolig nok av en eller annen grunn trygge. Det var blitt helt stille. Bare flammene var igjen etter tyskerne", forteller hun.

Den Røde Arme

Før tyskerne brente sine mange lagre omkring i Sør-Varanger, kom de til betjeningen på Sollia og varslet dem. Henny Andersen husker blant annet at de kom seg inn i et lager med store mengder porselen fra Hadelands Glassverk.

"-Da vi pakket opp, fant vi blant annet porselenskopper med hakekors på. Vi knuste dem", forteller hun. Sykehuset hadde ellers nok av medisiner. De fikk også mel, som fru Erikson bakte hvitt brød av. Tidlig om morgenen ved sekstiden den 24. oktober kom de første russiske soldatene fram til Sollia. De kom fra fjellet og fra hovedveien". Henny Andersen husker at de var preget av å ha vært lenge i felten. På ryggen hadde de en liten ryggsekk, og de hadde skjegg og mustasje.

"-De syke, sårede og døde lå tett i tett på senger og gulv i sykestuen. Jeg sa til sykepasseren at de måtte fjerne de døde, og det kravet etterkom de." Henny husker også at russerne var redd for lus, og at sykepleierne etter hvert fikk byttet til seg tørkede poteter mot lusepulver.

Befriere

De første frontsoldatene som kom til Sollia, var både slitne og sultne. Henny husker at fru Erikson kom til henne og sa at hun trodde det var noen i matkjelleren. Hun hørte lyder derfra. Kjelleren var låst, men det viste seg at de skrubbsultne soldatene hadde greid å komme seg inn i matkjelleren gjennom et lite vindu. De hadde tatt med seg en stor krukke med sirup, hvitt brød og tørket frukt.

"-Jeg skjønner nesten ikke at de svære mennene i store pesker hadde greid å komme seg inn gjennom det lille vinduet. Men vi fant dem rett utenfor vinduet til matkjelleren. Der satt de og spiste", sier Henny.

"-Jeg husker at de hadde flotte skinnkapper med volanger. Det første de spurte om var om det tyskere hos oss. Og hvis de fant at vi hadde tyskere, så ville det ikke være greit for oss. De spurte også om de fikk lov til å flytte sine sårede inn til oss. Vi ga dem den største sykestuen. De bar inn sårede soldater med skuddsår og store skader. Det var også mange døende og døde. Vi tilbød oss å hjelpe dem, men fikk ikke lov til å røre dem. Russerne stolte ikke på oss", forteller Henny. De norske sykepleierne fikk ikke lov til å sette sprøyter på de russiske soldatene.

Russerne ba om lov til å bli på Sollia en uke.

Hun glemmer ikke synet av de skjeggete russerne som satt rundt sirupskrukken og åt. Sykepleierne greide ikke å bli sinte på soldatene, som forøvrig måtte tåle avstraffelse da de russiske offiserene kom seinere på dagen. Soldatene hadde kommet som befriere.

"-Vi var blant de aller første som ble befridd", sier Henny Andersen. Det er første gang hun forteller sin historie.

"-Vi må aldri glemme det som skjedde", sier den spreke 80-åringen, som ser fram til å delta under frigjøringsjubileet i Kirkenes.

HAGANES: Dette er fra Haganes i begynnelsen av november. Da var det kommet litt snø.

KJELLER-BOLIG: Slik bodde mange den første fredsvinteren. Det ble lagt tak på kjellermurer som sto igjen.

LETET ETTER MAT: Dette viser en ganske utrolig situasjon. Folk redder havrekorn ut fra en branntomt.. Tyskerne hadde brent ned lageret.

Utdrag av:

Hjelpeaksjonen under paratyfoid A-epidemien i Kirkenes 1943 – 44

MEDISINSK HISTORIE

Publisert: 10. desember 2000
Nr. 30, 10. desember 2000
Tidsskr Nor Legeforen
2000; 120:3688-92

Sivert Svane

Etter den tyske invasjon i Sovjetunionen i 1941 ble Øst-Finnmark utsatt for hyppige russiske angrep mot fiendens arsenaler og forsyningslinjer. Kirkenes var et av tyskernes viktigste støttepunkter på nordfronten. Sør-Varanger var overbefolket av tyske tropper og russiske krigsfanger. Etter invasjonen ble stedet utsatt for til sammen 328 flyangrep og 1 012 flyalarmer. Etterhånden ble det forvandlet til en ruinhaug.

Sivilbefolkningen ble hardt rammet. De sivile helse- og sosialarbeiderne gjorde en stor humanitær innsats. Kollega Knut Urdal (f. 1918) har gjort meg oppmerksom på den oppofrende innsats som ble gjort i 1943 – 44 av frivillige medisinstudenter og Røde Kors-sykepleiere under den alvorlige paratyfoid A-epidemien som rammet Kirkenes med omegn. For meg var dette fullstendig ukjent stoff. Det samme gjaldt også Sør-Varanger historielag, og lederen har derfor tatt opp dette emnet i lokalpressen. Det som skjedde den gangen for snart 60 år siden, er betydningsfullt både fra et medisinsk-historisk og et epidemiologisk synspunkt. Urdal har gitt meg et svært rikt utvalg av verdifulle opplysninger og noen fotografier samt en meget informativ rapport om deler av epidemien, forfattet av assistentlege Arild Sonning (1907 – 98) ved Statens institutt for folkehelse (Folkehelsa). Denne artikkelen er i det vesentlige bygd på disse kildene.

Paratyfoid A og B i Norge

Frem til den annen verdenskrig hadde man i Norge fått betydelig erfaring med paratyfoid B, mens den første sikre paratyfoid A-diagnose ble stilt av Erik Waaler (1903 – 97) i 1935. Det kan være grunn til å merke seg at Waalers pasient ble smittet i Sovjetunionen, hvor paratyfoid A var langt bedre kjent enn i Vest-Europa.

Klinisk har paratyfoid som regel et lettere forløp enn tyfoid med atskillig bedre prognose quoad vitam, men det forekommer tilfeller ledsaget av de samme alvorlige komplikasjoner som tyfoid.

Paratyfoid A-epidemien i Kirkenes

Epidemien startet på en lite alarmerende måte. 26. juni 1943 stilte verkslege **Alf Palmstrøm** (1901 – 67) diagnosen tyfoidinfeksjon under et sykebesøk. Krigsforholdene gjorde det i praksis umulig å benytte Statens bakteriologiske laboratorium i Tromsø. Prøvesvar fra Tromsø fikk man som regel etter ca. seks uker. I det aktuelle tilfellet var det tyskernes bakteriologiske laboratorium i Rovaniemi som påviste Salmonella paratyphi A. Under gunstige forhold kunne man få telegrafisk svar fra Rovaniemi i løpet av to uker. I de følgende tre uker dukket det opp ytterligere tre tilfeller. Dermed var det hele tilsynelatende over inntil medio oktober. Da brøt det ut en lokal epidemi med et raskt økende antall syke. Inkubasjonstiden ble anslått til ca. to uker. Epidemien kulminerte i uken 9. – 16. november 1943. I november måned ble det registrert 208 tilfeller. Også die Wehrmacht ble rammet av sykdommen. Angivelig ble det registrert ca. 25 tilfeller, men de tyske oppgaver må tas med et visst forbehold. Hvorvidt russiske krigsfanger ble angrepet, vet vi intet om. Sikkert er det at tyskerne anså situasjonen som alvorlig, bl.a. fordi den var en potensiell trussel mot deres militære beredskap.

Smittebekjempelsen

Epidemien var konsentrert til Kirkenes-området, og man kom raskt frem til at infeksjonen måtte spre seg fra stedets drikkevann. Tyske brakker og arsenaler samt en russisk krigsfangeleir var plassert rundt drikkevannsmagasinerne. Fra den russiske leiren med en gruvedkende hygienisk standard førte en bekk direkte ned i drikkevannet. Selv om bakteriologisk undersøkelse av drikkevannet (Rovaniemi) ikke påviste *S paratyphi A*, var det aldri tvil om at epidemien oppstod via vannledningsnettet. Som smittekilder mistenkte man de russiske krigsfangene, men det eneste sikre funn var at en tysk soldat var klinisk frisk smittebærer.